

Vladimír Helfert a jeho působení na Masarykově univerzitě

Vladimír Helfert and His Activities at the Masaryk University

Petr Macek / macek@phil.muni.cz

Ústav hudební vědy FF MU, Brno, CZ

Abstract

The study summarizes the activities of the founder of university musicology in Brno Vladimír Helfert (1886–1945) at the Masaryk University where he lectured and made research between 1921 and 1939, in 1935–1936 also as dean of the Faculty of Arts. He raised a whole generation of musicologists and his pupils became involved significantly in the Brno and Moravian music scene and cultural life as early as the end of the 1920s. By the 1930s Helfert's Brno Musicological School acquired prestige as a progressive social, cultural and scholarly phenomenon. His legacy has been recognized by several further generations of musicologists until present.

Key words

Helfert, Brno, university, musicology, music, school

1. Úvodem: Helfert a Brno

Vladimír Helfert se trvale přesunul do Brna v září 1919, tedy ve svých 33 letech, v době, kdy už představoval profilovanou vědeckou, kritickou a učitelskou osobnost. Do Brna přišel v nadmíru vhodný okamžik, když nedávno vzniklý československý stát chtěl v tomto donedávna silně poněmčeném městě vybudovat druhé české centrum s prosperujícími uměleckými, badatelskými a jinými kulturními institucemi a školami. Nově založená konzervatoř, reorganizovaná česká opera a muzeum (úřad jeho ředitele vykonával Helfertův bratr Jaroslav), nově založená univerzita se brzy staly takovými zařízeními, z nichž poslední také Helfertovi nabízelo existenční šanci, s jakou tehdy v Praze nemohl počítat. Přejít do Brna nebyl zcela jednoduchý a neproblematický, a to ani z Helfertova hlediska, ani z hlediska brněnské kulturní a hudební veřejnosti; nato byl Helfert až příliš spjat s Prahou, s nejedlovským, Moravě, Brnu, Janáčkově nepřilíživě nakloněným okruhem. Helfert sám však na druhé straně přicházel z Prahy s obrovským duchovním potenciálem, který popřevratové Brno a Morava neměly a který potřebovaly. Léta brněnského působení Vladimíra Helferta se brzy stala dominantou jeho tvůrčí badatelské práce a veřejné činnosti, toto dílo znamená v dějinách české hudební vědy jednu z nejvýraznějších kapitol.

2. Akademická kariéra

Vladimír Helfert přišel do Brna s úmyslem uskutečnit zde svoji habilitaci na nově založené univerzitě (1919). Důležitou rolí při Helfertově rozhodování byla jistě i skutečnost, že na zdejší univerzitě už působil jako profesor v oboru filozofie jeho blízký přítel Otakar Zich. Již 15. září 1920 si Helfert podal, jako profesor I. České reálky, na děkanát Filozofické fakulty žádost o zahájení habilitačního řízení z oboru hudební věda, jako habilitační práci předložil rukopis své knihy *Hudba na jaroměřickém zámku*. Habilitační řízení na základě Zichova doporučení proběhlo 26. února 1921. Helfert se stal docentem hudební vědy, ale dále působil i na brněnské reálce až do jmenování mimořádným profesorem (dekret obdržel 29. března 1926). Na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity dosáhl řádné profesury dekretem ze dne 31. března 1931.

3. Univerzitní učitel

Vladimír Helfert zahájil svoji přednáškovou činnost na brněnské univerzitě od akademického roku 1921/22. Jeho působení na postu univerzitního učitele předcházeli zrod vyhraněného hudebního vědce a kritika, jehož profil už kvalifikovaly oba jaroměřické spisy (1916, 1924), smetanovské studie, spolupráce s Nejedlého časopisem *Smetana* aj. Seznam Helfertových přednášek ukazuje, že obě tyto své profese spojoval v jedno, že vlastně přednášel o tom, co sám předtím vybádal nebo na čem právě pracoval. Semináře (tzv. hudebně-vědecká cvičení) konal přímo v Hudebním archivu, od 1928 přenesl část

základní výuky (otázky bibliografie, notace atp., ale i čtení připravovaných prací) do tzv. proseminárních, čtyřsemestrových cvičení, po nichž posluchači skládali zkoušku z dějin hudby. Od listopadu 1928 uskutečňoval tzv. Collegia musica, a to ve spolupráci posluchačů a brněnských umělců.

Jeho přednášky navštěvovali nejen studující hudební vědy, nýbrž i zájemci z řad hudební veřejnosti, posluchači brněnské Konzervatoře nebo zástupci příbuzných humanitních oborů, ale i oborů jazykových. Helfert tak vlastně trochu „soutěžil“ s profesorem dějin umění Eugenem Dostálem, jehož vědní obor se těšil rovněž značné přízni posluchačů, stejně jako okruhy přednášek literárněvědných, v nichž exceloval Arne Novák.

Z témat jeho přednáškových cyklů jmenujme

- *Základy moderní hudby: monodie a začátek opery; Estetika volných forem hudebních (1921/22),*
- *Hudba v době romantismu; Hudba v době novoromantismu; Česká hudba a naše obrození (1922/23),*
- *Bedřich Smetana I. (3 h.) + II. (5 hodin!); Vývoj notového písma; (1923/24),*
- *Vývoj notového písma I + II; Česká hudba po Smetanovi I. + II; Základy hudební kritiky (1924/25),*
- *Vývoj notového písma III + IV, Estetika hudby I + II (1925/26),*
- *Česká emigrace hudební v 18. století; Dějiny opery I. + II.; Beethoven (osobnost a dílo); (1926/27),*
- *Vývoj opery III+IV.; Estetika hudby II. + III; Základy hudební výchovy (1927/28)*
- *Vývoj opery V.; Česká moderní hudba po Smetanovi; Romantická opera; Česká moderní hudba (1928/29),*
- *Česká hudba v době obrozené I. + II; Základy hudební kritiky; Estetika hudebních forem (1929/30),*
- *Vývoj nástrojové hudby I. + II.; Fryderyk Chopin I. + II (1930/31),*
- *Vývoj nástrojové hudby III. + IV.; Otakar Hostinský, estetik a bojovník za moderní českou hudbu I. + II. (1931/32),*
- *Vývoj nástrojové hudby V. + VI.; Český klasicismus; Otakar Hostinský, estetik a bojovník za moderní českou hudbu III. (1932/33),*
- *Dílo Bedřicha Smetany; Richard Wagner (1933/34),*
- *Estetika hudby (otázka stylu); Historické základy hudby 19. století; Historické styly hudební; Historické základy hudby 20. století (1934/35),*
- *Opakování cyklu přednášek o vývoji opery a českém hudebním klasicismu (1935/36, 1936/37),*
- *Leoš Janáček; Opera v době romantismu (1937/38),*
- *Periodizace hudebních dějin; Česká hudba v době obrození (1938/39),*
- *Význam hudby v české kultuře; Základy hudební kritiky (1939/40, už nezahájil).*

Kompilující přednášky, dle výpovědi svých žáků podávané na vysoké věcné úrovni, Vladimír Helfert neuveřejňoval. Učil své žáky kriticky myslet na literatuře v (pro)seminářích a takto ve formě excerpt a komentářů s ní pracovat. „Míčovský“ díl jaroměřické

monografie a spisek o Tvůrčím rozvoji Bedřicha Smetany (1924) dokládají vysokou úroveň Helfertových muzikologických (nikoli teoretických) hudebních analýz a textových pramenů, které se praktikovaly i v jeho seminářích.

4. Helfert jako akademický funkcionář a organizátor

V Brně se Helfert musel vyrovnávat především s osobností a dílem Leoše Janáčka, který se od pražského a vídeňského uvedení opery *Její pastorkyňa* (1916, 1917) stal osobností nejenom brněnského, ale celonárodního a evropského významu a tvořil svá vrcholná díla. Přejít od nejedlovského skeptického postoje vůči Janáčkově k respektu a pochopení proběhl u Helferta postupně, a to jak vědeckými činy, tak zejména počiny organizačně administrativními. V tomto ohledu se výrazně zasadil jednak o udělení doktorátu honoris causa Masarykovou univerzitou Leoši Janáčkově roku 1925, jednak následně pečoval o Janáčkův odkaz Masarykově univerzitě, kdy zejména stanul coby předseda v čele Fondu Leoše a Zdenky Janáčkových.

Helfert též vstoupil do zápasů o udržení Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, jejímž děkanem byl v akademickém roce 1935/36, kdy reálně hrozil fakultě zánik či sloučení s bratislavskou Filozofickou fakultou Univerzity Komenského.

5. Helfertovo vlastní hodnocení pedagogické činnosti a vize do budoucna

Vladimír Helfert velmi kriticky a otevřeně hodnotil svoji pedagogickou činnost ve svých *Literárních plánech* z roku 1942, kde přesně reflektoval výsledky a meze svého brněnského učitelství a kde předložil i vizi své budoucí akademické hudební vědy. Cituji:

„Svou dosavadní učitelskou činnost jsem dělal rád, s láskou, a nalézal jsem v tom i krásné tvůrčí využití. Myslím také, že byla dost úspěšná, třeba často pro jiné práce jsem jí nemohl věnovat to, co jsem měl na mysli. Ale za nových poměrů bych rád v této činnosti pokračoval, a to více ještě programově a s pevným plánem. Nevím ovšem, co mne v této věci čeká. Myslím, že se budu muset rozhodnout, zdali půjdu do Prahy. Působení na pražské univerzitě by pro mne znamenalo jistě mnoho. Hlavně proto, že tam je přece jen daleko větší možnost působení mezi posluchači, větší okruh a větší výběr. V Brně jsem často trpce pociťoval malý počet žáků, úzký okruh. Také všeobecné podmínky jsou v Praze ovšem příznivější. Troufám si, že bych v Praze do 10 let vytvořil početnou a pevně uvědomělou školu hudebně vědeckou, která by nebyla k necti naší kultuře. Také působení v hudebně historickém ústavu by mne poutalo k Praze, protože ústav by asi těžší mohl být mimo Prahu. Ale při tom všem pro mne otázka Prahy není tak jednoduchá. Brno bych velmi nerad opouštěl. Jednak jsem si tam vytvořil své prostředí vědecké i umělecké, s Brnem jsem srostl a bez Brna můj dosavadní vývoj je nemyslitelný. A rád bych svou životní práci v Brně dokončil. Také organizace hudebního archivu, Janáčkovu archivu a to vše, co jsem tam dosud vytvořil, mne poutá pevně k Brnu. I k tomu se přiznávám, že bych velice nerad opouštěl své obydlí, tu krásnou vilu, mou drahou zahradu a ty procházky do blízkých lesů, které mi dávaly zdraví a denní posilu. Ale ovšem

nevím, co bude po válce, nebudou-li poměry tak silné, že budu se muset rozhodovat pro Prahu. To vše teď se nedá říci, to vše souvisí s tím, jak se vůbec vyvinou poměry u nás po válce.

V každém případě však bych rád činnosti učitelské věnoval další své síly. A tu jsem si ve vězení promýšlel hlavně organizaci své učitelské práce v semináři. Dosud jsem s prací v semináři nebyl zcela spokojen, třeba výsledky byly slušné. Proseminář mám v podstatě dobře organizovaný a s tím bych v základě nehýbal. Ale práce v semináři bude muset být soustavnější. Také přednášky. V té věci ovšem se budu muset smluvit se svým kolegou, ať už by to byl v Praze Hutter nebo v Brně Racek. Přednášky bych rád tak organizoval, aby posluchači za 4 léta dostali od obou docentů základní vědomosti historické a estetické. V semináři bych pak položil důraz na další objevitelské práce s prameny. Rád bych mimo to zavedl jakýsi supra-seminář, seminární privatissimum. Tam bych s pokročilými posluchači propracovával jejich themata. Mimo to bych zval seminář pravidelně, asi tak vždy za 14 dní, k diskusním schůzím mimo místnost, nejraději někam do uzavřené místnosti v kavárně. Tam bych s nimi diskutoval o aktualitách hudebního a vědeckého života, abych je vedl k metodické kritičnosti. Toto vše bych rád uskutečnil podle přesného plánu, který ještě domyslím a ustálím.¹

Předčasným Helfertovým úmrtím se však všechno změnilo. Na Karlově univerzitě se dělala také jiná hudební věda, než jakou si Vladimír Helfert představoval, navíc se vyvíjela v osobních a věcných sporech.

6. Helfertova muzikologická škola

Vladimír Helfert působil na brněnské univerzitě od roku 1921 do svého zatčení gestapem 14. listopadu 1939, jeho pedagogická činnost byla ve srovnání s aktivitami Zdeňka Nejedlého na pražské univerzitě sice podstatně kratší, zato výrazně soustředěnější. Helfert se nesnažil zužovat muzikologii jen na historický výzkum a jeho problematiku, velký důraz kladl na estetiku, psychologii a sociologii, jak svědčí výše uvedený seznam jeho přednášek i témata dizertačních prací jeho čtrnácti posluchačů, kteří si postupně podali rigorózní práce k dosažení titulu „doktor filozofie“. Konkrétně tedy:

- *Ludvík Kundera: Příspěvky k analýsi hudební reprodukce (1925),*
- *Otakar Nováček: O zdrojích hudebně skladatelských (1927),*
- *Přemysl Pospíšil: Operní dramaturgie (1927),*
- *Karel Vetterl: Bohumil Rieger a jeho instrumentální skladby (1927),*
- *Jan Racek: Idea vlasti, národa a slávy ve vokálním a dramatickém díle Bedřicha Smetany (1927),*
- *Zdeněk Blažek: O harmonické a polyfonní struktuře díla Smetanova a způsobu skladatelské práce motivické (1929),*
- *Leopold Firkušný: Lidová hudba lašská a valašská a její vliv na skladatelský růst Leoše Janáčka (1933),*
- *Bohumír Štědroň: Sólové chrámové kantáty Giovanni Battisty Bassaniho. Příspěvek k poznání hudebního stylu známého v Brně cca 1700 (1933),*

1 HELFERT, Vladimír. Moje literární plány. In SOSNAR, Jura. *Hovory tužkou. Dokumenty z let 1941–1942.* Praha: Knihovna Hudebních rozhledů, ročník 2, svazek 4, 1956, s. 71–78.

- *Hynek Kašlík: Instrumentační vývoj Leoše Janáčka a retuše Karla Kovařovice v opeře Její pastorkyňa (1934),*
- *Robert Smetana: O melodických idiotismech v lidovém zpěvu evangelíků velkolhotských (1934),*
- *Zdeněk Tomáš: Česká píseň obrozenecká po stránce hudebně deklamační (1936),*
- *Jiřina Vacková: Formotvorné principy v symfonických básních Ference Liszta (1936),*
- *Čeněk Gardavský: Řeholní skladatel Antonín Jan Brosmann (Damasus Brosman a Scto Hieronymo) (1937),*
- *Josef Burjanek: Psychologie melodie (1939).*

U Helferta se nevyčerpával počet jeho žáků těmi, kdo u něho absolvovali celé studium a ukončili je disertací a rigorózními zkouškami. Několik jeho nejmladších žáků mohlo dokončit studium až po roce 1945 u pozdějších docentů a profesorů Jana Racka a Bohumíra Štědroně (Theodora Straková, částečně Antonín Sychra), jiní z existenčních důvodů volili hudební vědu jen jako vedlejší předmět nebo dojížděli poslouchat Helfertovy přednášky, ač studovali a působili jinde (Antonín Hoření aj.). Vladimír Helfert ovšem zvláště později dbal na konsolidaci své školy více než Zdeněk Nejedlý a přijímal například do semináře jen ty, kdo absolvovali čtyři semestry prosemináře a složili zkoušku z dějin hudby.

Helfert nepochybně usiloval vytvořit školu obdobnou předním zahraničním centrům. Vedl své žáky k systematické badatelské práci, snažil se naučit je pevné a promyšlené metodě. Podněcoval je, aby i po skončení studia soustavně vědecky pracovali a snažil se dokonce vytvořit jim k tomu reálné možnosti. Orientoval je také k tomu, aby jejich práce pokrývala celé pole problematiky oboru. Inspiroval však i jejich obecně kulturní aktivitu a angažovanost. Helfertovi žáci tak začali již od konce dvacátých let významně zasahovat do brněnského a moravského hudebního dění a kulturního života. Ve třicátých letech minulého století byla už brněnská muzikologická škola zformována jako společensky, kulturně a vědecky progresivní pojem. Ve své vědecké práci se orientovala na českou hudební emigraci 18. století, na dějiny české a evropské hudby 17. a 18. století, na tzv. zámeckou hudební kulturu na Moravě, dále k dílu Smetanovu a zejména Janáčkovu.

7. Závěrem: Odkaz Vladimíra Helferta

Přímými dědici Helfertova odkazu byli samozřejmě jeho žáci, zejména ti dva, kteří zakotvili na jím založeném univerzitním pracovišti a dále formovali jeho profil, tj. Jan Racek a Bohumír Štědroň (oba narození roku 1905). I když se oba k Helfertovi hlásili nejenom formálně, ale i mnohými pracovními rysy, Štědroň to záhy učinil též statečným gestem, když již v době nacistické okupace a Helfertovy perzekuce publikoval v roce 1940 knižní práci věnovanou Helfertovi coby „českému učenci“. K okruhu přímých Helfertových žáků patřili vedle Racka a Štědroně především Zdeněk Blažek, Josef Burjanek, Ludvík Kundera, Vincenc Straka, Theodora Straková, Karel Vetterl, k Helfertovu dědictví se hlásili či hlásí i další a další generace muzikologů až do současnosti.

Závěrem konstatujme spolu s Ivanem Poledňákem, že za trvalý Helfertův vklad do české muzikologie v širším slova smyslu lze pokládat především tyto momenty:

- 1) vytvoření nové, stále zřetelněji se osobitě profilující a vůči pražské muzikologii zdravě konkurenční školy (tj. oslabení pragocentrismu, zřetel k regionální problematice);
- 2) prodloužení pozitivních tradic výrazného pozitivního vztahu učitele a jeho školy;
- 3) posílení tendence rozvíjet vedle tradiční hudební historiografie i disciplíny systematické hudební vědy (tj. bádání estetického, psychologického, sociologického, pedagogického);
- 4) zření ke skutečnosti, že studium hudební vědy nepřipravuje jen příští badatele, ale též pedagogy.

Bibliography

- HELFFERT, Vladimír. Moje literární plány. In SOSNAR, Jura. *Hovory tužkou. Dokumenty z let 1941–1942*. Praha: Knihnice Hudebních rozhledů, ročník 2, svazek 4, 1956, s. 71–78.
- PEČMAN, Rudolf (ed.). *Vladimír Helfert v českém a evropském kontextu. Hudebněvědná konference k 100. výročí narození pokrokového vědce a člověka*, Brno 27.–28. února 1986. Brno: Svaz českých skladatelů a koncertních umělců, 1987.
- PEČMAN, Rudolf. *Vladimír Helfert*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 2003.
- POLEDŇÁK, Ivan. Helfert, Vladimír [heslo]. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. [Cit. 17. 11. 2015]. Dostupné z: http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343.
- RACEK, Jan. Vladimír Helfert and the Brno School of Musicology. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity H 4*, 1969, s. 29–46.
- ŠTĚDRŇ, Bohumír. *Dr. Vladimír Helfert. Přehled práce českého učence*. Praha: Knihovna Unie českých hudebníků z povolání, 1940.
- ŠTĚDRŇ, Bohumír. Helfertova habilitace u profesora Otakara Zicha. In *Vědecký odkaz Otakara Zicha*. Brno: Česká hudební společnost, 1981, s. 121–126.
- VYSLOUŽIL, Jiří. Vladimír Helfert. In Vysloužil, Jiří – Pečman, Rudolf (eds.). *Vladimír Helfert. Pokrokový vědec a člověk. Studie, korespondence a vzpomínky*. Brno: Příloha ke Sborníku prací Filozofické fakulty brněnské univerzity – řada H, č. 9, samostatně Brno 1975, s. 8–15.
- VYSLOUŽIL, Jiří. Univerzitní střediska a nositelé hlavních myšlenkových proudů. Vladimír Helfert. Helfertova škola. In Poledňák, Ivan – Lébl, Vladimír (eds.). a spol. *Hudební věda I*. Praha: SPN 1988, s. 206, 2014.

